Jadwiga Guerrero van der Meijden

JAK PSUĆ DZIECI PLATONEM I BOECJUSZEM

Nauczanie filozofii klasycznej w szkole podstawowej:
metoda, program edukacyjny i 99 scenariuszy zajęć z materiałami

JAK PSUĆ DZIECI PLATONEM I BOECJUSZEM

Jadwiga Guerrero van der Meijden

JAK PSUĆ DZIECI PLATONEM I BOECJUSZEM

Nauczanie filozofii klasycznej w szkole podstawowej: metoda, program edukacyjny i 99 scenariuszy zajęć z materiałami

Kraków 2021

Jadwiga Guerrero van der Meijden

Uniwersytet Jagielloński

https://orcid.org/0000-0002-7421-1455

jadwiga.zechenter@uj.edu.pl

© Copyright by Jadwiga Guerrero van der Meijden, 2021

Recenzenci: prof. dr hab. Jacek Wojtysiak
dr Maciej Smolak, nauczyciel mianowany

Opracowanie redakcyjne: Urszula Lewoc

Projekt okładki: Paweł Zechenter

ISBN 978-83-8138-601-2 (druk)
ISBN 978-83-8138-602-9 (PDF)

https://www.doi.org/10.12797/9788381386029

Program dopuszczony przez Radę Nauczycielską Szkoły Podstawowej Fundacji Sternik–Kraków i realizowany od 2014 r.

Część programowa opracowana z uwzględnieniem podstaw programowych kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych

Na okładce wykorzystano środkowy fragment miniatury z rękopisu Herrady z Landsbergu *Hortus deliciarum* przedstawiający postaci królowej Filozofii, Sokratesa i Platona. Fot. domena publiczna

Publikacja sfinansowana przez Narodowe Centrum Nauki na podstawie decyzji nr DEC–2019/32/C/HS1/00290

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: https://akademicka.com.pl

Spis treści

Słowo wstępne **11**

Część I. Założenia programowe **17**
1. Strategia wprowadzania warsztatu filozoficznego 17
2. Autorytet a „wspólnota dociekająca” 19
3. Czy filozofia psuje dzieci? 24
4. Dlaczego klasyka? 28
5. Filozofowanie a nauka historii filozofii 33
6. Filozofia a inne przedmioty (religia, etyka) 35
7. Kryteria doboru nauczycieli 36
8. Język filozofii i jego dostosowanie do poziomu dzieci 37
9. Cele kształcenia: edukacyjne i wychowawcze 37
   Cele edukacyjne 38
   Cele wychowawcze 39
10. Układ treści i zasada rotacji działów tematycznych 40
11. Struktura lekcji 42
12. Lista treści nauczania z trzyletnim rozkładem materiału 44

Część II. Scenariusze lekcyjne i materiały szkolne **51**
Pierwszy rok filozofowania **51**
1. Lekcja organizacyjna, czyli jakie zasady obowiązują na lekcjach filozofii 51
2. Czym jest filozofia? Które pytania są filozoficzne? 54
3. Skąd bierze się filozofia i czy Kubuś Puchatek będzie filozofem? 56
4. Czym jest prawda? 59
5. Klasyczna definicja prawdy. Kiedy mówię prawdę? 62
6. Szacunek i jego rola w dyskusji filozoficznej. Czym różni się kłótnia od debaty filozoficznej? 63

7. Mądrość a wiedza. Opowiadanie *O Kocie, który patrzył na króla* 65
8. Opowiadanie *O Kocie, który patrzył na króla* – ciąg dalszy 66
9. Uzasadnianie przekonań jako nawyk filozofa 67
10. Co to jest argument? Formułowanie myśli w postaci rozumowania 69
11. Czego dotychczas się nauczyliśmy? Podsumowanie 71
12. Sokrates – kim był grecki filozof? 73
13-14. Argumentacja Sokratesa przed sądem w Atenach 75
15. Definicje. Jak definiujemy pojęcia? 79
16. Pięć zasad poprawnego definiowania 83
17. Klasyfikacja semestralna 84
18. Zacznijmy od początku, to znaczy...? 85
19. Przyczyna, czyli co? O tym, dlaczego parkan ciotki Polly został pomalowany 87
20. Mówić jak retor, czyli o wygłaszaniu poglądów w przekonujący sposób 90
21. Przemawiamy niczym Sokrates – *ars bene loquendi* 92
22. Mowy filozoficzne – zakończenie i podsumowanie 93
23. Lekcja powtórzeniowa 94
24. Co nam w duszy gra? Rozwiązujemy trzy zagadki Platona 94
25. Jak zharmonizować duszę? O cnocie 98
26. Opowieść o pierścieniu Gygesa – jak przetestować cnotę? 100
27. W laboratorium wymyślonych scenariuszy – o eksperymentach myślowych 102
28. Co to znaczy „wnioskowanie"? Sylogizm klasyczny 105
29. Kto potrafi wyleczyć chorego i naprawić zegarek? Wiedza a opinia 109
30. Szukamy środka pomiędzy dwiema skrajnościami – cnota według Arystotelesa 112
31. Czym jest porządek? Co możemy w świecie uporządkować i czy każdy porządek jest dobry? 113
32. Wystawianie ocen końcoworocznych 116
33. Podsumowanie wspólnych dociekań – czego się nauczyliśmy? 116

Drugi rok filozofowania **119**
1. Lekcja organizacyjna. Zasady obowiązujące na lekcji filozofii 119
2. Co sobie myślał mały filozof? Rzut okiem wstecz 120
3. Istota, ale istotna – czyli o tym, co dla filozofa oznacza słowo „istota" 123

4. Jak odkryć istotę danej rzeczy? Cechy istotowe i przygodne 126
5. Logika, czyli nauka o zasadach rozumowania 129
6. Formalizacja zdań, czyli o tym, że można zdaniom nadać symbole 136
7. Implikacja – jakimi prawami się rządzi? 140
8. W więzieniu u Boecjusza – Sokratesa późnej starożytności 142
9. Boecjusz na dworze Ostrogotów i Pani Filozofia o szczęściu, którego nie można utracić 147
10. Ułuda szczęścia według Boecjusza 152
11. Mały Książę i jego poszukiwania mądrości 155
12. Jakie kształty mają myśli? Typologia rozumowań 161
13. Podsumowanie wspólnych dociekań 163
14. Co się mieści w bardzo małych rozumkach – o błędach w rozumowaniach 164
15-16. Mój własny dialog lub bajka filozoficzna – dzielimy się opowieściami! 167
17. Klasyfikacja semestralna 167
18. O czym nie śniło się filozofom… W poszukiwaniu statusu ontologicznego 168
19. Pani Filozofia, Muminki i róże w Krainie Czarów – co mają wspólnego? 174
20. Wydaje mi się, więc tak jest. O obiektywności i subiektywności 175
21. Autorytet, czyli o tym, co Paszczak wie o botanice i innych sprawach 178
22. Czy filozof i papież to jedna osoba? Zasada niesprzeczności i zasada wyłączonego środka 181
23. Podsumowanie drugiego trymestru 184
24. O tym, co walczyło w filozofie. Historia św. Augustyna 185
25. Od czego zależy szczęście? O woli i mocy do działania 191
26. Niepochopne pogawędki entów, czyli o tym, jakie warunki musi spełniać język 194
27. Zbrodnia, twierdzenie Talesa i teoria geocentryczna, czyli o tym, czego można dowieść 199
28. Argument ontologiczny Anzelma z Canterbury 202
29. Ogólność i ogólnikowość, czyli o dobrym wnioskowaniu i złym upraszczaniu 205
30. Obietnice i zakłady – czy to tylko słowa? O zdaniach, które mają skutki 209
31. Co tyka w brzuchu krokodyla? O czasie 213
32. Klasyfikacja roczna 216
33. Podsumowanie roku wspólnego filozofowania 216

Trzeci rok filozofowania **219**

1. Lekcja organizacyjna 219
2. Nasza dotychczasowa historia: kompetencje, zagadnienia, opowiadania, filozofie 219
3. Myśli kwiaty. Florilegium – które myśli chciałbym utrwalić? 221
4. Jak podzielić wiedzę na działy? Przedmioty szkolne a dziedziny nauki, sztuki i kultury 225
5. Filozofia a inne nauki. Zależności pomiędzy różnymi typami refleksji nad światem 230
6. Działy filozofii. Jak możemy podzielić pytania, którymi się zajmujemy? 233
7. W ogrodzie rozkoszy Herrady z Landsbergu. *Septem artes liberales* i historia podziału nauk 235
8. Średniowieczny artykuł – zgłębiamy summę scholastyczną! 238
9. Co to znaczy być osobą? O „ktosiach" i „cosiach" 243
10. O godności człowieka. Czy osoba ma wartość absolutną? 247
11. Podsumowanie pierwszego trymestru 250
12. Gęsim piórem i na pergaminie, czyli jak napisać traktat filozoficzny? Struktura i tworzenie pracy argumentacyjnej 251
13. Vademecum czytelnika, czyli *lectio divina* filozofa. Rozbiór rozumowania na tezę, ścieżkę argumentacyjną i wnioski 255

14-16. Mój traktat filozoficzny 258

17. Kwalifikacja semestralna 259
18. O wojnie sprawiedliwej i tolerancji religijnej – Paweł Włodkowic i jego argumentacja na Soborze w Konstancji 259
19. Historia Pachomiusza. Jak uporządkować wspólnotę, która przetrwa kilkanaście wieków? 263
20. Po stopniach abstrakcji do najogólniejszych pojęć 268
21. Jak można uporządkować rzeczywistość? O uśmiechu, który zawisł w powietrzu 271
22. Podsumowanie drugiego trymestru 275
23. Moje Westerplatte, czyli jakiej wartości byłbym gotów bronić za wszelką cenę? 276
24. Kreteńczyk, matka i krokodyl oraz człowiek bez włosów, który nie jest łysy. O tym, co paradoksy mówią nam o myśleniu 279

25. Czym są uczucia? Jak ich doświadczamy i jaki mamy na nie wpływ?.....281
26. Sceptycyzm, czyli o filozofach, którzy twierdzenie uważali za ekstrawagancję.....285
27. Warunki możliwości możliwym sposobem na sceptyka.....288
28. Ta sama, choć nie taka sama, czyli o tym, jak Alicja rosła i malała, będąc tą samą Alicją.....291
29-30. Na rynku cytatów. Podsumowanie całorocznego projektu florilegium.....294
31. W szponach Sfinksa i jaskini Golluma – pojedynki na zagadki.....295
32. Klasyfikacja roczna.....299
33. Po trzech latach wspólnego filozofowania.....299

Bibliografia.....**301**
Streszczenie.....**309**
Summary.....**313**
Indeks pojęć.....**317**

Słowo wstępne

Filozofia jest sztuką myślenia, myślenia zatem powinna uczyć – także dzieci. Zajęcia z filozofii w szkole podstawowej mają na celu kształtowanie myślenia racjonalnego, argumentacyjnego i logicznego, wypracowanie nawyków uzasadniania przekonań i poprawnego wnioskowania, a także podtrzymanie w dzieciach żywego zainteresowania światem. Tak rozumiana filozofia rozwija w najmłodszych bardzo potrzebną autonomię intelektualną, bez której trudno odnaleźć się w rzeczywistości XXI w.

Wymagania współczesności stawiają młodzież i dzieci przed koniecznością konfrontacji z różnorodnymi i nierzadko konkurencyjnymi ideami, stanowiskami oraz systemami przekonań. Popularne środki medialnego przekazu i portale społecznościowe, stanowiące dla większości młodych Europejczyków codzienność, zderzają ich nie tylko z żywą debatą na forum publicznym, ale także z wkraczającą w prywatną przestrzeń lokalną, nieustanną, szybką wymianą sądów i opinii. Z tego powodu umiejętność samodzielnej oceny poglądów, ważenia racji, dostrzegania założeń oraz konsekwencji logicznych poszczególnych przekonań, głębokiego namysłu sięgającego istoty problemów, a także wypracowywania oraz obrony własnego stanowiska są obecnie potrzebne młodym bardziej niż kiedykolwiek.

Rozpoznawszy te potrzeby, Zarząd Fundacji Sternik–Kraków dopuścił w 2014 r. nauczanie w klasach IV–VI Szkoły „Źródło" w Krakowie nieobecnego w polskiej szkole podstawowej przedmiotu – filozofii. Jednym z celów, które postawiła sobie placówka, było wykształcenie człowieka myślącego i odpowiedzialnego, zdolnego do świadomego wkroczenia w świat oferujący szeroki wachlarz systemów przekonań oraz ocen moralnych. Dlatego właśnie potrzeba edukacji filozoficznej dotyczyła wczesnego etapu życia, poprzedzającego wchodzenie dzieci w świat wymiany myśli, prowadzonej także elektronicznie, lub towarzyszącego temu procesowi.

Autorka zawartego w niniejszej książce trzyletniego programu nauczania pt. „Filozofia klasyczna w szkole podstawowej" dostała unikatową na skalę Polski szansę poprowadzenia regularnych, cotygodniowych, obowiązkowych zajęć z filozofii z dziećmi w wieku od 10 do 13 lat. Prezentowana tu propozycja nie ukształtowała się więc w próżni spekulatywnego myślenia, lecz jest owocem doświadczeń, dzięki którym wiele pierwotnych pomysłów i projektów zostało zweryfikowanych w szkolnych realiach. Doświadczenia te potwierdziły wartość treningu filozoficznego myślenia nie tylko wynikami osiąganymi przez uczniów podczas egzaminów państwowych, ale także widocznym wzrostem kompetencji argumentacyjno-logicznych.

Książka zawiera opis metody, stanowiący pewien głos w dyskusji nad analizowaną przez filozofów, psychologów i pedagogów filozofią dla dzieci (*Philosophy for Children*), a zarazem program szkolny zaakceptowany przez Radę Nauczycielską Szkoły i stosowany od kilku lat – wraz ze scenariuszami lekcji i materiałami szkolnymi. Pierwsza część książki jest więc teorią, druga zaś – jej konkretyzacją. Dodać należy, że praktyka prowadzenia zajęć z filozofii z najmłodszymi potwierdziła słuszność teoretyków filozofii dla dzieci rozwijanej na Zachodzie od lat 70., a zbudowanej na założeniu, że dzieci w wieku wczesnoszkolnym oraz przedszkolnym są zdolne do filozofowania i w naturalny sposób filozofują.

Program był realizowany w ostatnich trzech latach szkoły podstawowej sprzed reformy wprowadzanej w 2016 r., a więc klasach IV–VI, może jednak być stosowany w aktualnie końcowych klasach VI–VIII. Z tego powodu poziom skomplikowania zajęć w ostatnich dwóch latach został podniesiony w porównaniu do oryginalnego; ten, kto zechce realizować program w klasach IV–VI, z łatwością ograniczy treści. Poszczególne tematy mogą posłużyć w nauczaniu licealnym, na zajęciach z języka polskiego, historii, wiedzy o społeczeństwie, etyki czy lekcjach wychowawczych oraz podczas niezależnych warsztatów. Trening filozoficznego myślenia kształtuje w dzieciach zdolność argumentacyjnego i logicznego myślenia, które – choć pożądane w każdych warunkach – w edukacji szkolnej najpotrzebniejsze jest w trakcie zdawania egzaminów. Od nich zależy dalsza ścieżka edukacyjna dzieci. Poprzedzenie pierwszego tego typu egzaminu trzyletnim cyklem filozofii znakomicie współgra z wyzwaniami, przed którymi stają uczniowie. Realizowany natomiast według oryginalnego zamysłu w klasach IV–VI program pomoże wykształcić kompetencje racjonalnego i zdyscyplinowanego myślenia na tym etapie, na którym najwyraźniejsza staje się dziecięca tendencja do stawiania pytań o charakterze filozoficznym, a zarazem możliwe jest jej kształcenie na podstawie nabytych w klasach I–III kompetencji pisania i czytania. Rozwinięcie zalążkowej formy naturalnego u dzieci filozoficznego dociekania na tyle, by stało się wsparciem we wszystkich innych dziedzinach nauki i życia, wymaga oparcia na wcześniej wypracowanych umiejętnościach pisania

i czytania. Stąd zainteresowani nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III) mogą czerpać z zawartych w tej książce pomysłów, dostosowując tempo dyskusji oraz słownictwo do poziomu dzieci – w przedstawionej formie program zakłada jednak sprawność werbalizacji, zapisu i odczytu myśli.

Stanowiące pierwszą część książki założenia programowe zawierają zarys metody oraz pytania i wątpliwości rodzące się wtedy, gdy wskazuje się na potrzebę uprawiania filozofii wśród dzieci lub młodzieży. Sformułowany niemal dwa i pół tysiąca lat temu w Atenach zarzut wobec Sokratesa, że filozof raczej psuje młodzież, niż czyni ją lepszą, stawiany jest i dziś – a gdy pada z ust rodziców, należy podejść do niego z całą powagą. Jej dowodem jest odpowiedź na zarzut zawarta w pierwszej części książki. Wyjaśniam, czym jest filozofia i co dobrego może dać dzieciom, a także to, czy nie będzie im szkodzić. Niektórzy rodzice obawiają się, że filozofia może przyczynić się do indoktrynacji ich pociech lub uniformizacji światopoglądowej, inni zaś dostrzegają ryzyko promowania przez filozofię relatywizmu, intelektualnego indyferentyzmu lub sceptycyzmu tam, gdzie oni z godnym szacunku trudem wpajają dzieciom uniwersalne, jak wierzą, wartości. Dodajmy, że jako pierwsi wychowawcy mają pełne prawo decydować, jaki zestaw wartości wyznają i przekazują swoim potomkom, a zadaniem nauczyciela nie jest podważanie tych wartości. Wątpliwości dotyczą także tego, jak filozofia odnosi się do innych przedmiotów – w szczególności, czym różni się od etyki i religii lub jak się z nimi zazębia – oraz czy warto przeznaczać na filozofię czas w szkole, która i tak wymaga od dzieci długich godzin skupienia i dyscypliny.

Na pytania te odpowiadam w pierwszej części książki, wskazując na unikatową wartość i fundamentalny charakter filozoficznego myślenia, leżącego u podstaw wszelkich nauk i warunkującego sprawność w każdym typie dociekania. W odpowiedzi zaś na niebłahy przecież zarzut możliwej indoktrynacji dzieci podkreślam już na wstępie, że widoczna w proponowanym programie koncentracja na filozofii klasycznej i tematyce ontologicznej oraz epistemologiczno-logicznej z jednej strony chroni prezentowany zestaw treści przed indoktrynowaniem lub ideologizowaniem, z drugiej zaś ma pożądane zastosowanie praktyczne, ułatwia bowiem dzieciom radzenie sobie z innymi przedmiotami oraz wybór klasy licealnej. Przedmioty szkolne w pojęciu uczniów często ograniczają się do wąsko zakrojonych ram, filozofia zaś – jako ogólna refleksja nad światem – bada sam podział na nauki i przedmioty, także w ujęciu historycznym, oraz oferuje dzieciom kompetencje przełamujące szkolne schematy. Umiejętność ta pozwala uczniom adekwatnie rozpoznać tkwiące w nich talenty i żywione zainteresowania, umożliwiając świadomy wybór licealnej specjalizacji – mocno i czasami nieodwracalnie ukierunkowującej młodzież do podjęcia danego typu studiów wyższych.

Tematyka aksjologiczna i etyczna nie została jednak w tym programie zupełnie pominięta – stanowi ona nieodłączny element filozofii klasycznej. Ważne zagadnienia z zakresu klasycznej aksjologii czy etyki (np. starożytna grecko-rzymska etyka cnót) nie są uwzględniane na lekcjach religii, w programie z etyki zaś – realizowanym przez znikomą liczbę uczniów – bywają ze zrozumiałych powodów pozbawione swych ontologicznych czy epistemologicznych kontekstów. Odwołanie się do tych stanowisk nie niesie ze sobą żadnego ryzyka indoktrynacji, skoro nie występują one współcześnie w formie dominujących trendów ideologiczno-światopoglądowych, a zarazem stanowią nieuniknione historyczne źródło kultury europejskiej. Pojęciem filozofii klasycznej posługuję się w sensie stosowanym np. przez Stefana Swieżawskiego (autora *Dziejów europejskiej filozofii klasycznej*), a więc określającym tę filozofię jako chronologicznie pierwszą w Europie oraz – co ważniejsze – przedmiotowo wyróżniającą się prymatem ontologii, a także najczęściej tradycyjnym definiowaniem filozofii przez umiłowanie mądrości[1]. Jak wskazuje podtytuł niniejszej książki, filozofia klasyczna stanowi dominantę proponowanego programu, w istotnej większości w znaczeniu zarówno chronologicznym, jak i przedmiotowym, a w części – tylko przedmiotowym. Wskazanie na specyficzny walor kultury starożytnej, na której wzorcach wychowywały się przez wieki pokolenia, stanowi, jak sądzę, rękojmię, że tak niecodzienny w szkole podstawowej przedmiot, jak filozofia, zaszczepi w młodych sprawdzone postawy i wartości: antyczny etos racjonalności oraz poszukiwania wysokich idei prawdy, piękna i dobra.

Ważnym komponentem programu są bajki i opowieści podejmujące tematykę filozoficznie znaczącą lub mogące służyć do zainicjowania debaty na temat filozoficzny. Wykorzystałam fragmenty *Kubusia Puchatka* i *Chatki Puchatka* Alana A. Milne'a, *Opowieści z Narnii* Clivesa S. Lewisa, *Bromby i filozofii* Macieja Wojtyszki, *O czym szumią wierzby* Kennetha Grahame'a, *Przygód Tomka Sawyera* Marka Twaina, *Mary Poppins otwiera drzwi* Pameli L. Travers, *Małego Księcia* Antoine'a de Saint-Exupéry'ego, *Piotrusia Pana i Wendy* Jamesa M. Barry'ego, *Detektywa Blomkvista* Astrid Lindgren, *Hobbita* i *Władcy Pierścieni* Johna Ronalda Reuela Tolkiena, *Alicji w Krainie Czarów* Lewisa Carrolla oraz *Opium w rosole* Małgorzaty Musierowicz, a także liczne przykłady z *Muminków* Tove Jansson. Kilka opowiadań napisałam sama. Analiza tych tekstów lub przykładów z nich pochodzących pozwala zainicjować dyskusję na tematy filozoficzne w sposób przyjazny dzieciom. Trudno także o lepszy sposób na skupienie i wyciszenie dzieci niż czytanie im na głos.

[1] S. Swieżawski, *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, PWN 2011, s. XI.

W drugiej części książki, stanowiącej konkretyzację teorii zawartej w części pierwszej, przedstawiam propozycje zajęć ujęte w cyklu trzyletnim wraz z opisami lekcji i materiałami szkolnymi. Treści nauczania zostały ułożone tak, by każdy kolejny rok utrwalał i rozwijał kompetencje i wiadomości nabyte wcześniej, od nauki formułowania myśli w formie argumentów poczynając, a na konceptualizacji zagadnień i ocenie zasadności teorii kończąc. Można korzystać z poszczególnych pomysłów w oderwaniu od pozostałych, czerpiąc z idei przewodniej danego tematu i wskazanych źródeł, jednak stanowią one zaplanowany cykl.

Scenariusze powstały z pominięciem dostępnych opracowań i podręczników. Te drugie istnieją w Polsce tylko dla wyższych etapów kształcenia, są więc nieadekwatne do omawianego poziomu edukacyjnego, te pierwsze zaś, często wartościowe, nie zostały uwzględnione, ponieważ czerpanie z oryginalnych źródeł – czy to klasycznych, czy to współczesnych – jest koniecznym warunkiem każdej nowej poprawnej popularyzacji. Projektując tematykę zajęć, opierałam się na historycznych źródłach, a także badaniach naukowych, zwłaszcza krakowskich filozofów z Uniwersytetu Jagiellońskiego, czerpiąc z ich wykładów lub publikacji.

Chciałabym ich tu wymienić, by im wszystkim podziękować. Za inspirację w tematyce mediewistycznej dziękuję przede wszystkim prof. Janowi Kiełbasie, starożytniczej – prof. Ryszardowi Legutce oraz dr. Michałowi Bizoniowi, epistemologicznej – prof. Katarzynie Kijani-Placek, podejmując zaś tematykę czasu, korzystałam z publikacji prof. Jerzego Gołosza. Część zajęć stanowi opracowanie zagadnień, które badałam na Uniwersytecie Jagiellońskim w ramach otrzymanych od Narodowego Centrum nauki grantów *Preludium 11* na temat pojęcia osoby i jej godności w myśli Edyty Stein na tle tradycji chrześcijańskiej oraz *Sonatina 3* na temat historii pojęcia godności ludzkiej od późnej starożytności do końca wieków średnich. Jeden pomysł, dotyczący zagadnienia autorytetu, pochodzi od krótko związanego z krakowskim centrum Józefa M. Bocheńskiego. Lekcje z filozofii społecznej – osnute na kanwie starożytnych reguł monastycznych – powstały w nawiązaniu do badań Małgorzaty Bortkowskiej OSB i prof. Bazylego Degórskiego OSPPE, który był tak dobry, że przejrzał pomysły (*maximas gratias Tibi ago!*). Opierałam się także – w wyborze treści epistemologiczno-logicznych oraz z filozofii języka – na publikacjach Kazimierza Ajdukiewicza, Tadeusza Kotarbińskiego, Tadeusza Czeżowskiego i Jana Woleńskiego.

Za komentarze do programu pragnę podziękować Agnieszce Barszcz, która prowadząc według niego zajęcia, zgłosiła szereg cennych uwag, oraz dr. Pawłowi Rojkowi, z którym przedyskutowałam ideę filozoficznej edukacji dzieci. Za nieocenioną pomoc w niełatwym zadaniu adekwatnego ujęcia kilku tematów bardzo

dziękuję recenzentom, prof. Jackowi Wojtysiakowi oraz dr. Maciejowi Smolakowi. Wszystkie pozostałe w książce błędy i niedociągnięcia pochodzą, oczywiście, wyłącznie od samej autorki.

Dodać muszę, że jeśli książkę tę udało mi się ukończyć, stało się tak dzięki Ojcom Paulinom w Rzymie, z których gościny korzystałam. Za wsparcie wyrażam wdzięczność br. Marcinowi Wójcikowi, o. płk. Joachimowi Dembickiemu oraz o. prof. Bazylemu Degórskiemu. *Omnibus gratias.*

Na koniec nie mogę pominąć jeszcze jednego ważnego impulsu, który wpłynął na charakter przedstawianego programu – samych kształconych przeze mnie małych adeptek filozofii. Było to kilkadziesiąt młodziutkich myślicielek, których zapał i dociekliwość stanowiły w latach nauczania moją codzienną inspirację. Ich żywemu zainteresowaniu i entuzjazmowi wiele zawdzięczam i im też tę książkę dedykuję, pomimo że dawno już nie są dziećmi – a tego przecież najsurowiej zabraniałam. A więc, *puellis doctis*, uczonym dziewczętom – by nie zapomniały ani o filozofii, ani o łacinie. Jeśli skorzystają również chłopcy, także – *pueris doctis.*

Bibliografia

Literatura piękna oraz klasyczne teksty filozoficzne

Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, tłum. Tadeusz Włodarczyk, [on-line:] https://sady.up.krakow.pl/fil.anzelm.proslogion.htm – 1 IX 2020.

Augustyn z Hippony, *Wyznania*, tłum. Zygmunt Kubiak, Znak 1994, *Biblioteka Filozofii Religii*.

Arystoteles, *Metafizyka*, tłum. Kazimierz Leśniak, PWN 1983, *Biblioteka Klasyków Filozofii*.

Barry James Matthew, *Piotruś Pan. Opowiadanie o Piotrusiu i Wendy*, tłum. Maciej Słomczyński, Nasza Księgarnia 1958.

Boecjusz, *O pocieszeniu, jakie daje filozofia*, tłum. Gabriela Kurylewicz, Mikołaj Antczak, Marek Derewiecki 2006, *Biblioteka Europejska*.

Boizard Sophie, *Filozofowie do dzieci*, tłum. Tymek Skoworoński, Muchomor 2011.

Carroll Lewis, *Alicja w Krainie Czarów*, tłum. Antoni Marianowicz, Nasza Księgarnia 2019.

Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, tłum. Irena Krońska, Kazimierz Leśniak, Witold Olszewski, PWN 1984.

Gaarder Jostein, *Świat Zofii*, tłum. Iwona Zimnicka, Jacek Senatorski & Co 1995.

Grahame Kenneth, *O czym szumią wierzby*, tłum. Maria Godlewska, Zofia Baumanowa, Fundacja Nowoczesna Polska, [on-line:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-czym-szumia-wierzby.html – 17 XII 2021.

Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, tłum. Marta Przyszychowska, WAM 2006, *Źródła Myśli Teologicznej*, t. 39.

Izydor z Sewilli, *Sentencje*, tłum. Tatiana Krynicka, WAM 2012, *Źródła Myśli Teologicznej*, t. 66.

Jansson Tove, *Opowiadania z Doliny Muminków*, tłum. Irena Szuch-Wyszomirska, Nasza Księgarnia 1973.

Jansson Tove, *W dolinie Muminków*, tłum. Irena Szuch-Wyszomirska, Nasza Księgarnia 1972.

Kołakowski Leszek, *13 bajek z królestwa Lailonii dla dużych i małych*, Znak 2015.

Lewis Clives Staples, *Lew, Czarownica i stara szafa*, [w:] Clives Staples Lewis, *Opowieści z Narnii*, t. 1, tłum. Andrzej Polkowski, PAX 1991, s. 9–155.

Lindgren Astrid, *Przygody detektywa Blomkvista*, tłum. Maria Olszańska, Anna Węglańska, Irena Szuch-Wyszomirska, Nasza Księgarnia 2015.

Milne Alan Alexander, *Chatka Puchatka*, tłum. Irena Tuwim, Książka i Wiedza 1988.

Milne Alan Alexander, *Kubuś Puchatek*, tłum. Irena Tuwim, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia" 1983.

Musierowicz Małgorzata, *Opium w rosole*, Wydawnictwo Signum 1993.

Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne,* tłum. Helena Sobieraj, Muchomor 2012.

Piquemal Michel, *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, tłum. Maria Braunstein, Michał Krasicki, Muchomor 2012.

Platon, *Fedon*, tłum. Ryszard Legutko, Znak 1995, *Biblioteka Filozofii Religii*.

Platon, *Obrona Sokratesa*, tłum. Ryszard Legutko, Ośrodek Myśli Politycznej, Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera 2007, *Klasyka Myśli Filozoficznej*, t. 1.

Platon, *Państwo*, tłum. Władysław Witwicki, Antyk, Marek Derewiecki 2003, *Biblioteka Europejska*.

Platon, *Parmenides. Teajtet*, tłum. Władysław Witwicki, Antyk, Marek Derewiecki 2002, *Biblioteka Europejska*.

Saint-Exupéry Antoine de, *Mały Książę*, tłum. Agata Kozak, Fundacja Nowoczesna Polska 2021, [on-line:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/saint-exupery-maly-ksiaze.html – 17 XII 2021.

Sekstus Empiryk, *Czy sceptyk dogmatyzuje*, [w:] Sekstus Empiryk, *Zarysy Pyrrońskie*, tłum. Zbigniew Nerczuk, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2019.

Sekstus Empiryk, *O dziesięciu sposobach*, [w:] Sekstus Empiryk, *Zarysy Pyrrońskie*, tłum. Zbigniew Nerczuk, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2019.

Summary

The book *How to Corrupt Children with Plato and Boethius. Classical Philosophy for Children. A Method with Texts, Exercises and 99 Lesson Plans* discusses Philosophy for Children (P4C) and proposes a novel method of teaching philosophy in primary schools, called Classical Philosophy for Children (CP4C). The method was accepted, implemented, and is being taught in a school in Cracow. A theoretical part of the book is accompanied by 99 lesson plans supplemented with study materials.

The first part of the book introduces the principles of the programme, details the method, and answers questions as well as concerns that arise about teaching children philosophy. The accusation formulated almost two and a half thousand years ago against Socrates, stating that the philosopher corrupts youth rather than makes them wiser, is repeated even today, and when it is put forward by parents, it ought to be properly addressed. In this part of the book, I explain what philosophy is, what it can offer children, and whether it could corrupt them. Some parents are afraid that philosophy might lead to indoctrination of their children or the narrowing of their worldview; others name the risk of promoting relativism, intellectual indifference, or scepticism, specifically in respect to moral values, which they try to teach their offspring. Parental doubts pertain also to how philosophy relates to other classes, in particular ethics and religion, and whether it is worthwhile to introduce philosophy to schools that already demand long hours of concentration and discipline from children.

I answer these doubts and questions by pointing to philosophy's fundamental character, comprising the bases of all sciences and conditioning proficiency in all kinds of investigations. I also discuss the relevance and value of teaching classical philosophy and culture. In response to the objection of possible indoctrination, I distinguish philosophy from ideology and stress that the evident concentration on classical philosophy, on the

one hand, and epistemological and logical topics, on the other, shields the programme from any trace of indoctrination. At the same time, it offers desirable didactical effects, such as facilitating children to better understand school subjects, undergo school exams with argumentative and logical skills, and choose future specialisation with more self-insight.

In the second part of the book, I present the ideas for classes organised in a three-year cycle, originally taught from 4th to 6th grade in the Polish educational system (student age: 10-13) but adjusted for students in 6th to 8th grade (age: 12-15), together with lesson plans and materials.

The foundational aim of the programme is to equip children with a set of philosophical skills. Students pose philosophical questions and claims themselves, yet they are not capable of developing their intuitions into complex conceptions or of estimating the epistemological character and validity of their reasoning. In order to make it possible for them, the programme proposes an organised strategy of training philosophical techniques, starting with the basic skills of posing questions, formulating arguments, or justifying beliefs and ending with complex philosophical competences of developing intricate argumentative schemes and conceptualisations of topics as well as performing meta-reflection over the type and validity of a reasoning. This strategy arranges the programme in order to train increasingly more complex philosophical skills and gradually acquire higher cognitive capacities. The strategy distinguishes three levels of training relating to three years of studying and adapted to the psychological developmental stage of pupils.

The starting point of philosophical education in the first year is the encouragement to pose both theoretical and practical questions, and to remain puzzled by the world and people around us. The first trained competence is the capacity to justify one's beliefs and formulate thoughts as arguments, as well as to identify the relation of justification. Various thinking techniques are exercised: categorising, creating typologies, defining terms, thinking in terms of oppositions, hypothetical thinking, performing classical syllogisms, and considering thought experiments.

The second year of philosophical education builds upon the already-introduced rudimentary capacity of conceptualising issues and develops it by introducing meta-reflection about the thinking itself. Various formal and informal reasoning types are trained: deductions, inductions, reductions, logical proofs, and abstraction.

The third year in the cycle accentuates the practice of the acquired philosophical set of competences by applying them to particular theoretical problems. The scope of skills is hence broadened by implementing the philosophical know-how to solving thought *aporiae*, drawing conclusions from paradoxes, as well as formulating answers to sceptical arguments and solving riddles.

Throughout the three years, the programme promotes various desirable intellectual habits: the practice of enriching vocabulary through the exercise called *copia verborum*, gathering quotations in a florilegium, a technique of regular summarising, and celebrating progress made. In the first year, children learn how to deliver philosophical speeches; in the second, how to write philosophical stories or dialogues; and in the third, how to compose philosophical treatises (i.e., argumentative essays).

In the course of the three-year programme, students therefore undergo a process of developing a wide range of skills, starting with the basic capacity to form thoughts as arguments and ending with complex competences of conceptualising topics and implementing philosophical skills to resolve theoretical difficulties. Equipped in such a way, they are capable of independent reflection and valid, in-depth reasoning.

Keywords: Philosophy for Children, Philosophising with Children, Epistemology, Thinking Techniques, Classical Philosophy, Thought Experiment, Didactics of Philosophy, Primary School Education

Czy filozof psuje młodzież, a zatem – tym bardziej – dzieci? Na taki zarzut, sformułowany w Atenach przeciwko Sokratesowi niemal dwa i pół tysiąca lat temu, odpowiada niniejsza książka, pokazując, że szeroko rozumianą filozofią klasyczną można zainteresować, a przede wszystkim rozwinąć najmłodszych.

Jak psuć dzieci Platonem i Boecjuszem to głos w trwającej na Zachodzie od lat 70. XX w. i budzącej w Polsce rosnące zainteresowanie debacie nad filozoficzną edukacją dzieci. Autorka dyskutuje metodologię wiodącego nurtu „filozofii dla dzieci", a zarazem czerpie z bogactwa filozofii i kultury klasycznej oraz klasyków literatury dziecięcej, by pokazać, jak w czasach coraz szybszego tempa wymiany informacji w pełni rozwinąć potencjał myślenia dziecka.

Czytelnik odnajdzie w tej książce części teoretyczną oraz praktyczną – ta ostatnia zawiera 99 scenariuszy lekcyjnych, z których skorzystać może nauczyciel filozofii, etyki, historii, kultury klasycznej, a także polonista, wychowawca oraz rodzic. Wartość zaproponowanego tu podejścia została potwierdzona nie tylko wysokimi wynikami osiąganymi przez uczniów na egzaminach państwowych, ale także widocznym wzrostem ich kompetencji argumentacyjno-logicznych.

JADWIGA GUERRERO VAN DER MEIJDEN

doktor filozofii, adiunkt w Zakładzie Ontologii Instytutu Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, współzałożycielka i redaktorka serii naukowej *Edith Stein Studies* w Rowman & Littlefield, autorka książki *Person and Dignity in Edith Stein's Writings* (2019), artykułów o tematyce patrystycznej, mediewistycznej, personalistycznej i fenomenologicznej, biogramów encyklopedycznych, a także tłumaczeń, w tym książki *Edyta Stein. Prolog filozoficzny 1913–1922* Alasdaira MacIntyre'a (2019). Studiowała na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie w Oksfordzie, Uniwersytecie w Nijmegen oraz rzymskim Angelicum. Od 2014 r. prowadzi zajęcia z filozofii starożytnej i średniowiecznej na Uniwersytecie Jagiellońskim, od 2016 – w Dominikańskim Kolegium Filozoficzno-Teologicznym w Krakowie. Od 2017 r. kierownik grantów Narodowego Centrum Nauki (*Preludium, Sonatina*). W latach 2014–2019 uczyła filozofii w szkole podstawowej Fundacji Sternik według autorskiego programu *Filozofia klasyczna dla dzieci*.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

https://akademicka.pl

ISBN 978-83-8138-601-2